

Shevchuk O. The Factors that Influence the Substantive Construction NN Usage in Modern English Fiction.

The problem of the substantive construction NN status as a part of speech concerning the first component of the given construction is regarded. the criteria by means of those the compound word differs from the word-combination are found out; the main groups of the word-combinations according to the types of the relations between their components are defined. Also the motivation grade of the substantive construction NN is determined and the factors that influence the substantive construction NN usage in modern English fiction.

Key words: *substantive construction, a word-combination, a component, a criterion, a composite, the motivation grade, the part-of-speech status.*

Людмила Шитик
(Черкаси)

УДК 811.161.2'367

ФОРМАЛЬНИЙ СИНКРЕТИЗМ ЗАЙМЕННИКОВО-СПІВВІДНОСНИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З АСЕМАНТИЧНИМ ТЕ

Статтю присвячено дослідженню займенниково-співвідносних складнопідрядних речень з асемантичним те як репрезентантів формального синкретизму. Описано їхні структурно-семантичні особливості, умотивовано логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень, проаналізовано специфіку функціонування асемантичного те як факультативного та обов'язкового елемента, схарактеризовано особливості опорних слів головної частини.

Ключові слова: *синкретизм, формальний синкретизм, синкретичні займенниково-співвідносні складнопідрядні речення з асемантичних те.*

Постановка проблеми. Синкретичні складнопідрядні речення синтезують диференційні ознаки плану змісту (значення мовних одиниць), вираження (способу вираження, виду зв'язку, характеру залежності), а також змісту і вираження водночас [8, с. 41]. З огляду на це в системі складнопідрядних речень виокремлюємо конструкції, яким властивий формальний, значеннєвий та формально-значеннєвий синкретизм.

Синкретизмом форми марковані складнопідрядні речення, у яких поєднано формально-граматичні особливості синтаксичних одиниць різних структурних типів. До них зазвичай належать складнопідрядні речення з ознаками розчленованих і нерозчленованих структур, у яких синтезовано лише формальні диференційні ознаки, як-от: переважно повна співвіднесеність предикативних частин, характерна для речень розчленованої структури, спричинює необов'язковість підрядної частини й відносну самостійність головної, тоді як сполучні засоби – асемантичні сполучники та сполучні слова – є типовими для речень нерозчленованої структури; можливі інші комбінації формальних ознак, зокрема структурно-семантичний паралелізм предикативних частин, їхня взаємозумовленість, передбачуваність, наявність семантичного сполучника тощо.

Формально синкретичними є складнопідрядні речення з ознаками нерозчленованої та розчленованої структури, що охоплюють такі підтипи: двокомпаративні, означально-поширювальні, уточнювальні обставинні (місця, часу, умови, мети, способу дії, міри і ступеня, наслідку) та атрибутивні складнопідрядні речення. Синкретизмом форми марковані також займенниково-співвідносні з асемантичним те, що й постануть об'єктом нашого аналізу.

Стан вивчення проблеми. З огляду на те, що межа між складнопідрядними розчленованої та нерозчленованої структури не завжди чітка, деякі різновиди нерозчленованих конструкцій, на думку авторів «Синтаксису сучасної української мови. Проблемні питання», набувають ознак розчленованих, наприклад означально-поширювальні, деякі форми з'ясувальних речень. З іншого боку, окремі форми розчленованих конструкцій мають ознаки нерозчленованих речень, особливо зі складеними сполучниками за дистантного розташування їхніх перших частин, а також кваліфікувальні речення зі сполучником як, узагальнено-допустові тощо [6, с. 586]. Складнопідрядні речення з ознаками нерозчленованої і розчленованої структури є синкретичними вже з огляду на їх подвійну кваліфікацію. У межах цього структурного різновиду виокремлюють складнопідрядні компаративні (однокомпаративні і двокомпаративні) та

відносно-репродуктивні (супровідні) [Там само, с. 594]. Автори «Русской грамматики» 1980 року розрізняють п'ять типів речень з ознаками нерозчленованих і розчленованих конструкцій: 1) двокомпаративні; 2) кваліфікувальні з *как*; 3) поширювально-з'ясувальні; 4) означально-поширювальні; 5) узагальнено-допустові [5, с. 466].

Складнопідрядними з ознаками розчленованих і нерозчленованих структур А. П. Загнітко вважає речення, у яких чітко простежені ознаки розчленованих конструкцій, що виявляється в можливості самостійного вжитку кожної з частин, і водночас у них окреслена залежність підрядної частини від слова (словосполучення) головної частини. До нерозчленованих такі структури наближаються з огляду на наявність опорного слова – носія активної валентності, а з розчленованими структурами їх поєднує відносна автономність підрядної частини. Загалом таким реченням, за висловом дослідника, «притаманна локативна або темпоральна семантика і за своїми параметрами подібні складнопідрядні речення перебувають ближче до складнопідрядних нерозчленованих утворень» [4, с. 720–721].

Складнопідрядні речення, потрактовані В. А. Белошапковою як займенниково-співвідносні уміщені [2, с. 707], поєднують формальні ознаки займенникових і з'ясувальних речень. У лінгвістичній літературі такі конструкції кваліфікують неоднозначно: як з'ясувальні, не виділені в окремий тип [5, с. 482; 9, с. 274–275]; як форму парадигм з'ясувальних речень – конструкції з абстрактним займенником *те*₂ [6, с. 502]; як складнопідрядні займенниково-співвідносні несиметричної структури, що містять найбільш нівельоване в семантичному плані співвідносне слово *те* [1, с. 339]; як складнопідрядні речення некорелятивної будови, «головна частина яких уміщує семантично спустошене слово *те*» [4, с. 719], або псевдокорелятивної будови [3, т. 3, с. 209] тощо.

Мета статті полягає в дослідженні займенниково-співвідносних складнопідрядних речень з асемантичним *те*, що репрезентують формальний синкретизм. Досягненню задекларованої мети сприятиме реалізація таких **завдань**: описати структурно-семантичні особливості займенниково-співвідносних складнопідрядних речень з асемантичних *те*, умотивувати логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень, проаналізувати особливості функціонування асемантичного *те* як факультативного та обов'язкового елемента, схарактеризувати специфіку опорних слів головної частини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конструкції з асемантичним *те* позначені синкретизмом форми, оскільки синтезують структурні особливості займенниково-співвідносних та з'ясувальних складнопідрядних речень. Займенниково-співвідносний зв'язок між предикативними частинами, що ґрунтується на співвідношенні корелята *те* й асемантичного сполучника *що* (рідше – інших сполучників та сполучних слів, крім займенників *який*, *котрий*, *що*), семантична нівеляція *те*, що актуалізує опорне слово в головній частині – дієслово, прикметник, дієприкметник, девербатив, слово категорії стану, – ці чинники дають підстави зараховувати такі конструкції до формально-синтаксичного різновиду синкретичних складнопідрядних речень, маркованих синкретизмом форми.

Семантично знівельоване *те* може функціонувати:

1) факультативним елементом, вилучення якого істотно не позначається на зв'язку головної та підрядної частин, у таких позиціях:

а) після перехідних дієслів (підрядна частина вжита на місці прямого додатка), напр.: *Він розуміє **те**, ^{що?} що ця байдужість страшніша за стогони і сльози* (М. Стельмах); *Достеменно знав лише **те**, ^{що?} що був чесним з усіма своїми (чи дійсно своїми?) жінками* (С. Процюк);

б) після неперехідних дієслів (підрядна частина в таких реченнях може перебувати в позиції непрямого додатка або підмета), напр.: *Пишіть **про те**, ^{про що?} що ви живі-здорові* (Л. Костенко); *А потроху, звикиши **до того**, ^{до чого?} що її всі вважають за рівню, вона вже подекуди намагалася верховодити і навіть коверзувати* (М. Стельмах); *Якось мені навіть доводилося читати **про те**, ^{про що?} що Берлінський мур, зведений за одну ніч з 12 на 13 серпня 1961 року, насправді будувався з єдиною метою – відгородити Сташинському всі можливі лазівки для втечі* (Ю. Андрухович);

в) після віддієслівних іменників або іменників, що здатні керувати, напр.: *Чи існує в цьому світі знання **про те**, ^{про що?} як зробити це якщо не вічним, то принаймні співмірним із*

людським життям? (Є. Кононенко); У книзі немає жодної згадки **про те**,^{про що?} **що** Ісус перетворював воду на вино, ходив по воді та втихомирював шторм (Газета по-українськи, 30.03.2006); ...серце краялося від усвідомлення **того**,^{чого?} **що** завтра вона прокинеться одна на своєму старенькому дивані (Л. Романчук); Особливо стурбував її останній **лист** Потьомкіна **про те**,^{про що?} **що** султан нібито готує величезну ескадру... (В. Малик); На сторінках освітянських видань нерідко можна знайти **інформацію про те**,^{про що?} **що** черговий вищий навчальний заклад [...] подолав шлях становлення і приєднується до Болонського процесу (Урок української, 2007, № 1);

г) після слів категорії стану, напр.: Як **добре те**,^{що?} **що** смерті не боюсь я і не питаю, чи тяжкий мій хрест (В. Стус); Їй, видно, і **радісно**, і **соромно**, і **страшно те**,^{що?} **що** вона зрадила себе... (В. Винниченко); А хіба не **цікаво те**,^{що?} **що** ми можемо розмовляти з друзями і бачити, що вони роблять зараз навіть в іншій країні (<http://a-yak.com/shho-cikavogo-mozhna-znajti-v-interneti/>);

2) семантично знівельоване **те** в різних формах може вживатись і як обов'язковий елемент, коли дієслово без нього не поєднується з підрядною частиною, зокрема:

– у дієслівних сполученнях: **починатися** (з **того**, **що**), **нагородити**, **засуджувати** (за **те**, **що**), **задовольнятися**, **ускладнюватися**, **відрізнятися**, **кінчатися** (тим, **що**), **дякувати** (за **те**, **що**), **звинувачувати** (в **тому**, **що**), **братися** (за **те**, **що**), **вбачати** (в **тому**, **що**), **образитися** (за **те**, **що**) та ін., напр.: Його **вистачило на те**,^{на що?} **щоб** і тепер не забути свою скрипку, не закинути її в темний кут (Є. Гуцало); Поєдинок між Уласом і Гнатом **на тому**^{на чому?} не закінчувався, **що** вони обмінялися дошкульними репліками у Ганни Ляшенко, і **тим**,^{чим?} **що** Гнат як ошпарений вискочив геть із хати... (Г. Тютюнник); Може, завдяки своїй делікатності голова й домігся **того**,^{чого?} **що** Ягор пом'якшав... (О. Гончар);

– у дієприкметникових поєднаннях, як-от: **вражений** (тим), **збентежений** (тим), **здивований** (тим), **задоволений** (із **того**), **незадоволений** (тим), **упевнений** (у **тому**) та ін. (див. докладніше: [6, с. 503; 7, с. 326–327]), напр.: Він [Юрій Бутусов] додав, **що** приємно **вражений** **тим**,^{чим?} **що** очільник вітчизняного МЗС вільно виступав англійською мовою, а також **тим**,^{чим?} **що** українські журналісти свої питання також ставили англійською (<http://espresso.tv/new/2014/04/02/>); Скопасіс був **задоволений з того**,^{із чого?} **що** події так повернулися і охоронці мосту, злякавшись, пристали до скіфів (В. Чемерис); Крістіано Роналду **впевнений у тому**,^{у чому?} **що** «Реал» виграє Лігу чемпіонів (http://rss.novostimira.com/n_6310761.html);

– у прикметникових зворотах на кшталт: **щасливий** (тим), **певний** (у **тому**), **свідомий** (**того**), **гордий** (тим), **винний** (у **тому**), **байдужий** (до **того**), **добрий** (тим), **дивний** (тим), **страшний** (тим), **радий** (тим) та ін., напр.: Ми **щасливі тим**,^{чим?} **що** маємо такого пророка, як Шевченко! (<http://borispol-rada.gov.ua/ukrainian/>); Звичайно, він [Степан Бандера] був цілком **свідомий того**,^{чого?} **що** в розстрільному списку радянських спецслужб незмінно лідирує з великим відривом від найближчих конкурентів (Ю. Андрухович); Спеціальний податковий режим **добрий тим**,^{чим?} **що** в ньому немає адміністрування, витрати на адміністрування – нульові (<http://forbes.ua/ua/business/>). Через корелятивний компонент **те** будь-яке дієслово може сполучатися з підрядною з'ясувальною частиною, а тому його використання стає своєрідним правилом й обов'язковою умовою граматичної організації складнопідрядного речення.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, займенниково-співвідносним складнопідрядним реченням з асемантичним **те** властивий синкретизм форми, оскільки вони синтезують особливості займенниково-співвідносних складнопідрядних речень (наявність корелята **те**, займенниково-співвідносний зв'язок між предикативними частинами) та з'ясувальних (семантична нівеляція корелята **те** актуалізує опорні слова в головній частині – дієслова, прикметники, дієприкметники, девербативи, слова категорії стану). Пропонована студія вможливило розширення спектру дослідження інших комбінацій диференційних ознак у межах складнопідрядних речень. З огляду на це, вивчення синкретичних утворень перспективне для подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Грамматика современного русского литературного языка / [отв. ред. Н. Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1970. – 767 с.

3. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: Поняття і терміни : [у 4 т.] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Т. 1. – 402 с.; Т. 2. – 350 с.; Т. 3. – 426 с.; – Т. 4. – 388 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граMATика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
5. Русская грамматика : [в 2 т.] / [редкол. : Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др.]. – М. : Наука, 1980. – Т. 2. Синтаксис. – 709 с.
6. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, А. А. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
7. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
8. Чеснокова Л. Д. Синкретизм в сфері членів предложения / Л. Д. Чеснокова // Филологические науки. – 1988. – № 4. – С. 41–47.
9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

Shytyk Liudmyla. Formal syncretism of pronoun-correlative compound sentences.

*The article studies pronoun-correlative compound sentences with asemantic **me** as representants of formal syncretism. It describes their structural and semantic features, reasons the validity of their qualifications as syncretic entities, analyzes the specifics of functioning asemantic **me** as the optional and mandatory element, characterizes the specifics of the reference words of the main part.*

Key words: syncretism, formal syncretism, syncretic pronoun-correlative compound sentences with asemantic *me*.

Оксана Щепка
(Маріуполь)

УДК 81'366

КОМПАРАТИВНІ ОДИНИЦІ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ГРАДУАЛЬНОСТІ

У статті висвітлено зіставний аспект понять мовного градування й компаративності; простежено структуру функційно-семантичної категорії градуальності, окреслено основні риси категорії компаративності; визначено спільні / відмінні ознаки категорії компаративності й градуальності; встановлено, що близькість і суміжність заявлених категорій не означає їхньої тотожності, оскільки для категорії градуальності важливим є упорядкування, градування якісної ознаки щодо норми (нульової системи вимірювання) за шкалою градацій, а для категорії компаративності на першому плані виступає ідея порівняння; простежено різномірний мовний вияв відношень нерівності; виявлено типологію відношень нерівності; подано уніфіковану семантичну модель реалізації різної міри вияву ознаки порівнюваних предметів, явищ, процесів; проаналізовано функційні вияви компаративних одиниць як репрезентантів категорії компаративності і категорії градуальності.

Ключові слова: градуальність, компаративність, компаративні одиниці, відношення нерівності, відмінності.

Постановка проблеми. Слова-репрезентанти градуального значення, постають об'єктом дослідження багатьох лінгвістів, починаючи з Арістотеля і закінчуючи мовознавцями сучасності, хоча сам термін «градуальність» у лінгвістиці запропоновано не дуже давно. Вперше градуальність детально описав Е. Сепір, розкривши основні її поняття – шкалу, норму, точку відліку тощо. Питання про компаративність, як і сам термін, розкриті повніше й глибше, ніж про градуальність. Водночас на сьогодні майже відсутні наукові спроби визначити, як співвідносяться ці поняття, виявити їхні спільні / відмінні ознаки тощо. Саме необхідність дослідити кореляцію градуальність / компаративність, а також відстежити особливості репрезентантів кожної із заявлених категорій у зіставному аспекті й зумовлює актуальність нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорію градуальності детально опрацьовано в наукових розвідках таких зарубіжних лінгвістів, як Е. Сепір, Д. Льюїс, О. Бондарко, С. Колесникова, Т. Подуфалова Л. Нікітіна та ін. Лише часткові питання категорії градуальності досліджено в роботах українських мовознавців: І. Вихованця, К. Городенської, Т. Космеди, С. Соколової і т.д. Компаративність у функційно-семантичному аспекті досліджено такими вітчизняними й зарубіжними мовознавцями, як В. Берков, О. Бондарко, А. Вежбицька,